

Bilimsel yayınlara açık erişim modelleri

Yazar **Yaşar Tonta** - 23 Ocak 2019

Görselde afişi görülen "Paywall" araştırma ve bilime açık erişimin gerekliliğine odaklanan bir belgesel. Belgesel creative commons lisanslı ve <https://paywallthemovie.com/> adresinden izlenebiliyor.

Almanya ve İsveç gibi ülkeler, Elsevier gibi bazı büyük yayınevleriyle anlaşmaya varamadıklarından, bu ülkelerdeki araştırmacılar ilgili yayınevinin yaklaşık 2500 dergisinde yayımlanan güncel makalelere erişemiyorlar. Anlaşmaya varılamamasının temel nedeni ise tarafların, elektronik dergilerde yayın ve erişimle ilgili farklı modeller konusunda ısrarcı olmaları.

Bu yazıda önce iki açık erişim modelinin nasıl işlediğini kısaca açıklayıp, daha sonra yayıncılarla yapılan pazarlıklarla ilgili güncel gelişmelere değineceğiz.

Bu zamana kadar elektronik dergilerde yayımlanan makalelerin tam metinlerine erişmek için uygulanan model "Big Deal" (Büyük Ticaret) olarak adlandırılıyor. Bu modelde, bir yayıncının dergilerinde yayımlanan bütün makalelere tam metin erişim sağlamak için bir ülkedeki bütün kurumları temsilen bir konsorsiyum, yayıncıyla lisans anlaşması imzalıyor, o ülkedeki araştırma kurumlarındaki bütün kullanıcılar da bu yayıncının dergilerindeki makalelere erişebiliyorlar. Lisans ücretleri genellikle merkezi bir bütçeden karşılanıyor (örneğin, Türkiye’de TÜBİTAK). Daha az sayıda

üniversitenin ilgilendiği yayınların lisans ücretlerini ise üniversiteler kendi bütçelerinden ödüyor (miktar üniversitelerin kullanıcı sayılarına göre değişiyor).

Ancak aradan geçen yıllarda Büyük Ticaret anlaşmalarının yayıncıların oligopolleşmesine yol açtığı, bu modelin bilimsel yayınlara açık erişimi desteklemediği görüldü. Bunun üzerine bilimsel yayınlara açık erişimi hızlandırmak ve maliyeti düşürmek için farklı modeller geliştirildi.

Almanya'nın üzerinde ısrarcı olduğu ve fakat Elsevier'in kabul etmediği açık erişim modeli "Yayımla ve Oku" (Publish & Read) modelidir. Bu modele göre ilk yazarı, örneğin, Almanya'daki bir kurumda çalışan araştırmacılar tarafından yayımlanan makaleler için ulusal konsorsiyum (Proje DEAL) yayıncıya toptan bir ücret ödeyecek, bu makaleler ilgili dergilerde yayımlandığı anda tüm dünyadaki kullanıcılara hemen açılacak. Bunun yanı sıra, Almanya'daki konsorsiyum üyesi tüm kurumların kullanıcıları o yayıncının eski yıllar da dahil bütün online makalelerine erişebilecekler.

Elsevier ise bunun yerine "Oku ve Yayımla" (Read & Publish) modelinde ısrar ediyor. Bu modele göre ise bir konsorsiyum, şimdi olduğu gibi, yayıncıyla "Büyük Ticaret" lisans anlaşması imzalayacak, bunun karşılığında o ülkedeki konsorsiyum üyesi kurumların araştırmacıları o yayıncının dergilerinde makale yayımlamak istediklerinde makale işlem ücreti ödemeyecekler. Yani, bir bakıma, araştırmacılar bu zamana kadar bir yayıncının dergilerinde yayımlanan makaleleri okumak için "Büyük Ticaret" anlaşmaları çerçevesinde ödedikleri ücretler karşılığında aynı zamanda o dergilerde ücretsiz yayın yapabilecekler. Yayıncılar bu modeli bütün yayınlara tam açık erişime geçiş aşaması olarak görme eğilimindeler. Ancak Oku ve Yayımla modeli geleneksel Büyük Ticaret anlaşmalarından hem daha pahalıya mal oluyor hem de bu karma model (bazı makalelere erişimin ücretli, bazılarına ücretsiz olması) aynı makaleler için yayıncılara iki kez ödeme yapılmasının ("double dipping") yolunu açtığı ve açık erişimi daha da geciktirdiği için pek de üniversitelerin ve kütüphanelerin yararına değil (Schonfeld, 2018).

Almanya, Elsevier Yayınevine Yayımla ve Oku modelini iki yıl süren pazarlık sürecinden sonra kabul ettiremeyince yetkililerden biri yayıncıların önlerine diktikleri ödeme duvarıyla (paywall) Berlin Duvarı'nı karşılaştırarak şöyle demişti: Sonunda

anlaşmanın imzalanması sabırla ilgili. Almanya geçmişte, bir duvarla karşı karşıya kaldığında ne kadar sabırlı olduğunu gösterdi (Vogel ve Kupferschmidt, 2017).

Nitekim Almanya'nın sabrı meyvelerini vermeye başladı. Bir diğer büyük yayıncı olan Wiley, Almanya'nın Yayınla ve Oku modelini kabul ederek üç yıllık bir anlaşma imzaladı. Almanya Wiley dergilerinde yılda yaklaşık 10 bin makale yayımlıyor. Anlaşmaya göre Almanya'daki Projekt DEAL konsorsiyumu üyesi olan yaklaşık 700 araştırma kurumu hem 1600'den fazla Wiley dergisinde makale işlem ücreti ödemedi makale yayımlayabilecek hem de Wiley Yayınevinin dergilerindeki makalelerin tam metinlerine 1997'den itibaren erişebilecekler (Wiley and Projekt DEAL, 2019). Anlaşmanın detaylarını henüz bilmiyoruz ama Wiley, Yayınla ve Oku modelini kabul eden tek yayıncı değil. Geçen yıl da Macaristan Akademik Konsorsiyumu (EISZ) Springer Nature Yayıneviyle benzer koşullarda bir anlaşma yapmış ve konsorsiyum üyelerine yaklaşık 2000 Springer Nature dergisine erişim ve bu dergilerde ücretsiz yayın yapma olanağı sağlamıştı (Springer Nature, 2018).

Halen çeşitli üniversiteler (ör., Kaliforniya Üniversitesi) ve ülkeler Yayınla ve Oku modelini yayıncılara kabul ettirmeye ya da kendi ulusal araştırma altyapılarının bir parçası olarak bilimsel yayıncılık altyapılarını kurmaya çalışıyorlar. Bu yaklaşımlar üniversite ve araştırma kurumlarının bilimsel yayınlara ve verilere açık erişim hedefine daha kısa sürede varmasına yardımcı olacaktır.

Peki, bu konuda Türkiye hangi noktada?

Türkiye, üniversitelerdeki araştırmacıların elektronik dergilere erişimi için her yıl "hatırı sayılır" miktarda ödeme yapıyor. Ama yayıncılarla yapılan konsorsiyal anlaşmalarda bildiğimiz kadarıyla bugüne kadar henüz açık erişim ve makale işlem ücretleri pazarlığın bir parçası olmadı. Bunun için öncelikle çeşitli yayınevlerinin dergilerinde Türkiye adresli kaç yayın yapıldığını, bunlar için ne kadar makale işlem ücreti ödendiğini bilmek ve bu bilgiyi yayıncılarla yapılan pazarlıklarda kullanmak gerekiyor.

Esasen Türkiye'deki akademik çevrelerde genelde açık bilim ve açık erişim konularına ya pek ilgi gösterilmiyor ya da dikkatler, örneğin, akademik teşvik gibi nispeten daha fazla akademisyenin ilgi gösterdiği ve daha iyi bildiğimizi düşündüğümüz konular

üzerinde toplanıyor. Bu da üniversitelerimizin dünya bilim çevrelerinin tartıştığı konuları neredeyse hiç tartışmamasına (örneğin, [Plan S](#)) neden oluyor. Bunun değişmesi gerektiğini söylemeye gerek var mı?

Yaşar Tonta

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi öğretim üyesi

Kaynaklar

Schonfeld, R.C. (2018, 4 Eylül). Read and Publish: Is It Good for the Academy? Scholarly Kitchen, <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2018/09/04/read-publish-good-academy/>.

Springer Nature announces open access agreement with Electronic Information Service National Programme. (2018, 21 Aralık). <https://group.springernature.com/cn/group/media/press-releases/springer-nature-announces-open-access-agreement/16357168>.

Vogel, G. ve Kupferschmidt, K. (2017, 23 Ağustos). A bold open-access push in Germany could change the future of academic publishing. Science Magazine. <http://www.sciencemag.org/news/2017/08/bold-open-access-push-germany-could-change-future-academic-publishing>.

Wiley and Projekt DEAL partner to enhance the future of scholarly research and publishing in Germany. (2019, 15 Ocak). <https://www.hrk.de/press/press-releases/press-release/meldung/wiley-and-projekt-deal-partner-to-enhance-the-future-of-scholarly-research-and-publishing-in-germany/>.

Bu yazı [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](#) ile lisanslanmıştır. Bu içerik, uygun atıf yapılarak ticari olmayan amaçlar için kullanılabilir, ancak değiştirilemez.